

Այլ Աղէփանդրապոլի դաւանագիրը

Ըսինք թէ Վրացեան՝ անհեռատես քաղաքացի տը՝ ուղեց լաղալ երկու լարի վրայ, սպառուիրակներ զրկելով թէ Թուրքերուն և թէ Ռուսերուն երբ գիտէր թէ երկուքն ալ զիրար չէզոքացնել կ'աշխատէին: Ազէքսանդրապոլի Տէջ Քնաղլում Գարապէքլի Խատիսեանին ներկայացուց նշանաւոր Ազէքսանդրապոլի գաշնագիրը, որ կը բաղկանար հետեւեալ յօդուածներէ:—

1.— Հայաստան կը վերածուէր չափազանց փոքր տարածութեան մը, Ախալքալաք գաւառի Իւչ-Թէփէէր շէնէն Արփաշայ, մինչեւ Երասխի խառնարանը. Երասխի հոսանքը մինչև նոյնանուն կայարան, Չալքենա գիւղը:

2.— Նախիջևեանի, Ծարուրի, Ծահթախտի գաւառները ինքնավար շրջանակ մը պիտի կազմէին թրքական պաշտպանութեան տակ:

3.— Հայ կառավարութիւնը կ'ընդունէր որ Թուրքիոյ մէջ Հայ մեծամասնութիւն ունեցող հողամաս մը գոյութիւն չունէր: Ուրեմն Հայերը իրաւունք չունէին Թրքահայաստանէն որեւէ բաժին պահանջելու:

4.— Քեմալական կառավարութիւնը Հայաստանին օգնութիւն կը խոստանար ներքին և արտաքին վրտանդի դէմ, երբ Հայաստանի կառավարութիւնը խնդրէր:

5.— Հայաստանի կառավարութիւնը յանձն կ'առնէր պահել միայն 1500 թօշակաւոր զինուոր, 8 թնդանօթ և 20 գնդացի: Պարտագիր ծառայութիւնը արգիլուած էր:

6.— Երեւանի թուրք զեւոյանը իրաւունք ունէր վերսյիշեալ պայմանին գործադրութեան նկատմամբ քրնութիւն կատարելու:

7.— ԵՐԵՒԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՉԵՂԵԱԿ ԿԸ ՆԿԱՏԵՐ ՍԵՒՐԻ ԴԱՇՆԱԳԻՐԸ և յանձն կ'առնէր ետ կանչել կայսերապաշտ կառավարութեանց գործիք գարձած իր պատուիրակութիւնը և կը խոստանար երկու ազգերու անգորբութիւնը խանգարող կռուասէր անձեր երկիր չընդունիլ:

8.— Թուրքիա իրաւունք ունէր իր հակակռօն տակ պահել Հայաստանի երկաթուղիներն ու հաղորդակցութեանց միջոցները:

9.— Թուրք հանրապետութիւնը իրաւունք ունէր Հայաստանի մէջ զինուորական միջոցներ ձեռք առնելու, իր հողային ամբողջութեան ու անկախութեան սպառնացող վտանգի մը մը միջոցին:

10.— Հայ հանրապետութիւնը չեղեալ կը նկատէր ուրիշ պետութեանց հետ իր կնքած գաշնագրներու այն բոլոր տրամադրութիւնները որոնք Թուրքիոյ կը վերաբերէին և կամ անոր շահերուն վնասակար էին:

Ահա թէ ինչ էին այն պայմանները զորս Թուրքիա կը ներկայացնէր Դաշնակցական կառավարութեան, միանգամ ընդմիշտ վերջ տալու համար հայկական ինքրին ու մանաւանդ Հ. Թ. ԿԱԿԱՆ ԴԱՏԻՆ Թուրքիոյ մէջ, քանի որ չեղեալ կը յայտարարէր Սերի գաշնագիրը, և ուրիշ գաշնագրներ ալ՝ որոնք Թուրքիոյ շահերուն վնասակար էին: Հայաստան կը դրուէր Թուրք քոնթրոլին տակ, ան չէր ունենար բանակ ինքզինք պաշտպանելու համար, կը վերածուէր փոքր նահանգի մը: Ու անշուշտ ասիկա մեծագոյն քայն էր Թուրքիոյ կողմէ առնուած, քիչ յետոյ ալ բոլորովին մէջտեղէն վերցնելու համար Հայ անկախ կառավարութեան մը գոյութեան հարցը:

Կարօ Սատունի կը յայտարարէ թէ որպէս պարտեալ պետութիւն ըստիպուած էին ընդունիլ թշնամիին

բոլոր պայմանները, յարգել զինք ու ընդառաջել իրեն, ու այս բոլորը ժողովուրդին շահուն համար և ոչ թէ իշխանութեան գլուխը մնալու Դաշնակցութեան յամառ և ազիտաւոր ճիւղերուն:

Բայց արդեօք Պ. Սատունի կը մտածէ թէ միայն ինք գիտէ պատմութիւնը: Ծառ լաւ գիտինք թէ երբ Խատիսեան և իր ընկերները Ազէքսանդրապոլի մէջ Թուրք ներկայացուցիչներու հետ այս, գաշնագիրը կը պատրաստէին, ասդին Թիֆլիսի մէջ Դրօ և Տէրտէրեան կը տեսնուէին Լըկըրանի հետ որ իրենց առջեւ կը դրնէր Խորհր. Ռուսիոյ պայմանները:—

1.— Հայաստանը յայտարարել անկախ ընկերվարական Խորհրդ. հանրապետութիւն:

2.— Մինչև Հայաստանի խորհուրդներու համագումարը կազմել ռազմայեղափոխական կոմիտէ և անոր յանձնել ամբողջ իշխանութիւնը:

3.— Ռուսիոյ Խորհ. կառավարութիւնը կ'ընդունի թէ Հայաստանի մաս պիտի կազմեն Երեւանի նահանգը իր բոլոր գաւառներով, Կարսի նահանգի մէկ մասը, որով երկաթուղիի տիրապետութիւնը կ'ապահովուի, Գանձակի նահանգի Չանգեղուր գաւառը, Ղազախի գաւառի մէկ մասը և Թիֆլիսի նահանգի մէկ մասը:

4.— Հայկական բանակի հրամանատարութիւնը պատասխանատուութեան պիտի չենթարկուի այն արարքներուն համար, զորս կատարած է մինչև Հայաստանի խորհրդայնացումը:

5.— Դաշնակցութեան և միւս ընկերվարական կուսակցութեանց անդամները ոեւէ հալածանքի պիտի չենթարկուին անցեալին մէջ համայնավարութեան դէմ իրենց մղած պայքարին համար:

6.— Ռազմայեղափոխական կոմիտէին կ'անդամակցին հինգ համայնավարներ և երկու ձախ դաշնակցականներ:

7.— Ռուսիոյ Խորհրդային կառավարութիւնը յանձն կ'առնէ հարկեղած զինուորական ուժերը կ'որոնացընել Խորհրդային Հայաստանի անկախութիւնը պաշտպանելու համար:

8.— Այս համաձայնութիւնը ստորագրելէն ետքը, Հայաստանի ներկայ Հանրապետական կառավարութիւնը կը հրաժարի և իշխանութիւնը կը փոխանցէ բանակի հրամանատարութեան: Ռուս կառավարութիւնը իր կողմէն կը նշանակէ բանակի ընդհ. հրամանատար մը:

Ուրեմն Ռուսերը այս ձեւով կ'ապահովէին նաև հայկական կարեւոր նահանգներու Հայաստանին կցումը, զանոնք ետ պահանջելով Թուրքերէն: Անոնք կ'ապահովէին Հայաստանի անկախութիւնը, կ'ապահովէին Հայ կառավարութեան համար երկաթուղիի ամբողջ գիծ մը, կը խոստանային չսպառօթել հակահամայնավար խժոժութիւններու հեղինակները՝ պայմանաւ որ Դաշնակցական կառավարութիւնը հրաժարէր և Խատիսեան ետ կ'առնուէր Ազէքսանդրապոլէն՝ սուանց ստորազբընու Թուրքիոյ ներկայացուցած գաշնագիրը:

Ու իրապէս Դաշնակցականներ ստորագրեցին, 2 դեկտ. 1920ին, Ռուսիոյ ներկայացուցած գաշնագիրը:

Ծիւղ նոյն միջոցին Խատիսեան կը հեռագրէր Վրացեանին՝ Թուրքերուն վերջնագիրը, որոնք, վախնալով Ռուս միջամտութենէն, կ'ուզէին կատարուած իրողութեան մը առջև դրնել Ռուսերը ստորագրել տալով Ազէքսանդրապոլի գաշնագիրը: